

Simon József – Zászkaliczky Márton:
Kora újkori magyar filozófiatörténet

A Különbőség 2023-as számának tematikus blokkja annak a workshopnak az anyagából közöl válogatást, mely Budapesten a Magyar Kutatási Hálózat (HUN-REN, akkor még Eötvös Lóránd Kutatóhálózat, ELKH) Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Filozófiai Intézetében az NKFIH-OTKA 137963 pályázat kutatási programja keretén belül került megrendezésre „A magyar filozófia története a korai újkorban (1570-1710)” címmel. Az ezen irányú kutatások legalapvetőbb hazai és nemzetközi kontextualizálása is meghaladná e bevezetés terjedelmi határait. Annyit mégis előre bocsáthatunk, hogy e korszak igencsak alul van reprezentálva a magyar filozófia történetére vonatkozó reflexiókban, jelen folyóiratszám tematikus blokkja szerény kísérlet e hiányosság legalább részleges kiküszöbölésére. A négy tanulmány a hazai filozófiatörténet 17. századi periódusára koncentrál, geográfiai szempontból három erdélyi és egy nyugat-magyarországi fókusszal. Kiss Farkas Gábor és Hajdu Ildikó cikkeinek főhőse Apáczai Csere János, az elemzések egyrészt az 1650-es évek kéziratban maradt természetfilozófiai előadásaira, másrészt a publikált magyar nyelvű műveket veszik górcső alá. Mindkét tanulmány annak részletesebb bemutatására törekszik, hogy miképp jelenik meg Apáczai eklektikus tudás-eszményében az a Petrus Ramus által kezdeményezett retorikai szempontú ismeretelmélet- és metafizika-felfogás, melynek alapvonalait Howard Hotson vázolta fel azóta is megkerülhetetlen értelmezéseiben. A ramizmus – és különösen annak William Ames műveiben fellelhető alakzata – analízise elengedhetetlen ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk arra a szakirodalmi közhelyre vonatkozóan, miszerint Apáczai volna az első – és éppígy legfontosabb – magyar kartézianus gondolkodó a 17. században. Simon József írása az 1673 és 1685 között lezajló erdélyi kartézianizmus-vita egyik aspektusának megvilágítására vállalkozik azáltal, hogy a cogito-érvre vonatkozó néhány gondolatmenetet rekonstruál. Eközben egyfelől arra mutat rá, hogy a Pósházi János által 1685-ben Kolozsvárt publikált Descartes-kritika filozófiai hozadéka jóval több annál, semmint, hogy pusztán az erdélyi református egyház – állítólagos – filozófia-ellenességének dokumentumaként tekintsünk rá. Másfelől a Pósházi kritikájára adott – kéziratban maradt és ismeretlen szerzőjű – válasz néhány részének elemzése által tesz kísérletet annak belátására, hogy Descartes filozófiáját alaposan

ismerték Erdély vezető kollégiumaiban. Gángó Gábor cikke a folyamatosan bővülő nemzetközi Leibniz-kutatás ama fontos szegmensébe illeszkedik, mely Leibniz diplomáciai tevékenységének fényében értelmezi a német gondolkodó politikai és metafizikai írásait. Leibniz széleskörű diplomáciai tevékenységének egyik – és talán leghangsúlyosabb – vonásának tekinthetjük azt a törekvést, mely a kor vallási megosztottságának felszámolására, másként fogalmazva a nyugati kereszténység vallási uniójának megteremtésére és/vagy helyreállítására irányult. Gángó elemzése arra mutat rá, hogy ezen elméleti mozzanatok sem nélkülöző gyakorlati probléma miként jelenik meg a lutheránus Leibniz és a katolikus Christóbal de Rojas y Spinola, Bécsújhely püspöke közötti levelezésben. A tanulmány nagyszerűen mutatja be, hogy Leibniz elméleti megfontolásai milyen kontextusba ágyazódnak azon tárgyalások során, melyeket Spinola a nyugat-magyarországi protestánsokkal folytatott.